

SOCIALIZATION OF CHILD OFFENDERS – CRIMINAL LAW ASPECTS

Rumen Vasilev - lawyer, assistant professor, PhD, Vesela Mareva - PhD student
the Department of Social Sciences at the Faculty of Medicine, Trakia University - Stara Zagora,

e-mail: rumvas2003@yahoo.com, vesela.mareva@gmail.com

Abstract

The presented analysis is an attempt to enrich the educational process in the legal disciplines of the students of the Social Studies specialty at the Faculty of Medicine at the Thracian University of Stara Zagora. Historically, three fundamental normative acts are analyzed, which we consider from the point of view of criminal law as preventive models of influence on the children when they commit antisocial acts or crimes.

The development focuses on the protection of children's rights through the view of criminal law, meaningful and protected in the social context.

The aim is to enable students to understand the role of criminal legislation in the context of the democratic spirit of modern norms influencing the social behavior of children.

Key words: criminal law, children's rights, alternative norms

С развитието на своята идентичност и зрялост децата стават по-адаптивни, по-смели и по-самостоятелни в сферата на влияещата им социална среда, когато споделят и анализират възникналите с тях проблеми, когато се опитват да намерят своята истина в нея. Важно за тях, за техните родители, приятелите и за близките им, е как ще приемат възникването на конфликтната ситуация и в каква степен ще се справят в нея, заради своята образованост, култура и социална адаптивност или чрез силата на физическата саморазправа.

За децата са важни усещането и изводът, с които излизат от конфликтната ситуация, дали с чувство на вътрешна зрялост и повишена възможност за реална и трезва преценка на случилото се, или със злоба и сломяващо безсилие водещо до последващи агресивни действия извън нормата на закона. За деското израстване, образование, развитие, оцеляване в социалната среда, както и за поддържане на техния социален стабилитет е важно до каква степен и по какъв начин стойността на правната норма ще се отрази върху психиката им, до каква степен ще промени (първоначално) и ще променя (във времето) тяхната перспектива, как ще повлияе върху бъдещето им и автономността на мисленето им.

Известни са множество становища за определяне процеса на социализация на децата и възможностите за реализиране на реална и хармонична връзка между детската личност и социалната среда. Този сложен двустранен процес на интегритет между външните за децата норми (характеристика правно относима към функционалното развитие на социалната система и съществуването ѝ) и вътрешните норми (възможни и подчертани в рамките на личностното поведение), определящ маркерите на вграждането на децата в социалната и материалната среда можем да наречем процес на социализация. Можем да се опитаме да гонечем така, защото хоризонтът му е продължителен не само във времето, но и в пространството, който е възможно да се окаже освен продължителен и доста труден за тях процес. Той би бил завършен не според рамките на времето (растеж, развитие, натрупване на години) и пространството, а според степента на възприемане и овладяване (преосмисляне и адаптиране) на социален опит. В този смисъл развитието на личностното поведение на

децата в социалната среда би било завършено, когато се стигне до реализиране на възпитателния процес (като социална рефлексия) спрямо тях, който следва да разглеждаме в неговия широк смисъл, т. е. не единствено като резултат от образователния процес, а по-скоро като дисциплиниращ ефект и резултат от влиянието на правните, социокултурните и житейските норми и ситуации характеризиращи средата.

Социализацията можем да приемем като процес на придобиване на социална идентичност, а според Уейгърт и като „... многообразие от категоризации на индивида от страна на аз-а и другите, които се променят в зависимост от ситуацията, влияят върху поведението и са в основата на смисъла на живота”. Като подчертава ранимостта на психиката Ериксън не изключва и възможността от възникване на кризи в етапите при преодоляване на трудностите в периода на социализация и идентифициране на личността, като заявява: „Всеки етап се превръща в криза, защото начеващият растеж и съзнание в една нова частична функция вървят ръка за ръка с изместването на инстинктивната енергия и стават причина за специфична нараняемост в тази част”. Той обяснява тази възможна наличност на криза със смяната в посоката на психичната енергия, ранимостта в съответната сфера, променящата се перспектива на развитието, разширяващите се възможности като източник на творчески сили - всички тези особености водят до своеобразна криза, дават основание да се използва терминът „криза” - но не криза като „заплаха от катастрофа, а повратна точка, критичен период на увеличена нараняемост и засилени възможности, а следователно и онтогенетичен източник на творческа сила или маладаптация”.

В този смисъл е тезата, че социалната среда и институциите на социализация имат значимо влияние над децата, но на първо място поставяме семейството, в което те се раждат, образоват и растат.

Силата и степента на влияние на социалната среда може да се окаже негативния елемент, който да ги отклони от позитивния път на развитие, начертан и очакван от семейството, училището или самите тях и да ги десоциализира. Резултатът от ситуационния конфликт и последващия сблъсък между детето и социалната среда може в определен момент да се окаже средата в която да се развият корените на девиантното поведение у децата. Като елемент от социализацията им проблемът с детското възпитанието при неизпълнение на поставените цели, заповеди или задачи, в семейството или в училището е значим и наличен с еднаква степен на тежесту както в зората на цивилизацията, така и днес. Разликата е в социокултурното развитие на обществото, широтата на подхода и уменията на родителите, а по-късно и на учителите към децата.

Множество са факторите, които оказват влияние върху израстването, развитието, социализирането и образоването на децата, върху позитивната им легитимация в обществената среда. Този перманентен процес на социализация започва от раждането и под въздействието на социокултурната среда, съдържаща влиянието и поведението на обществото, семейството, училището и улицата, натоварено в различни периоди от своето развитие с различни икономически, социални, морални и политически уклони продължава във времето.

В търсене на отговора за началото на конфликта между децата и социалните реалности и в този смисъл за необходимостта от влиянието и намесата на правните норми настоящата разработка търси в нарушените връзки в обществото между желаното и очакваното от децата, казаното от родителите и наученото в училище, написаното в правните

норми и реализираното в реалния живот. Необходимостта от санкцията на правната норма идва когато е налично несъответствие или е породен сблъсък между процесът на социализация в търсене на идентичност на децата, реализирането на приетия от тях модел на поведение и предизвиканите или съществуващите кризисни житейски реалности, в които те попадат.

При наличие на несъответствие между моралните, социалните и правните норми и реалностите влияещи върху детското поведение се създават предпоставки, за да си зададе обществото може би най-важния въпрос, а именно този за необходимостта от правна социализация на децата, за прекъсване на възможността да израстват те съобразявайки и спазвайки законовите норми. Несъответствията породени в правната рамка деца – социална среда, моралният и правен дисбаланс в нея нарушат възможностите за нормално развитие и възпитание на децата. Възможно е този процес да се окаже продължителен и да включва в специфичната си същност ролята и влиянието на семейната и училищната среда, на влиянието на групата приятели, на неформалните младежки организации, на влиянието на улицата, на средствата за комуникации, на интернет пространството, на медиите, както и на глобалните икономически и политически процеси, които неминуемо влияят върху условията за израстване на малолетните и непълнолетните.

Когато е нарушен баланса при приоритизиране на правния ред от страна на държавата, е почти невъзможно да се моделира и насочи възпитанието на децата в посоката на неговото спазване. От друга страна детската възраст е тази, която трябва да бъде използвана, за да се подготви и насочи мисленето на детето и неговото възпитание към адаптирането и съобразяването със съществуващите в обществото образователни, културни, етични, социални и правни модели. Тези модели и особеностите в дисхармонията между поведението на децата и съществуващите правни норми можем да разгледаме най-малко в две посоки: като основа за пораждаване на девиантност в поведението на децата; като необходимост от санкция на съществуващата наказателната правна рамка относима към противоправното поведение или престъпленията извършени от деца.

В този смисъл влиянието и реализирането в приложното им поле правни актове, които в национален аспект са действащата нормативна и правна регулация на процеса на социализация на децата носят наказателноправни характеристики.

В контекста на разработката предмет на анализ е *първият Наказателен закон*, приет на втората редовна сесия на VIII-то обикновено Народно събрание в заседанието му от 15.01.1896 г. отменен през 1951 г. Той се реализира в националния правен мир при четвъртия опит, а началният неуспешен опит за изработването му е още през 1883 г., когато по поръчение на министърът на правосъдието Георги Теохаров се създава комисия за неговото изготвяне, чиято задача е: „... да прегледа, допълни и измени сега действащия наказателен закон или да състави съвършено нов съобразно началата на наказателноправната наука, действащите наказателни закони и живота, нравите и обичаите на нашия народ”. Той се превръща в първия кодифициран български нормативен акт в областта на наказателното право и въпреки сложната, продължителна по време и трудна като фактология негова съдба, в него са формулирани и няколко текста, свързани с децата като български граждани. Държавата винаги е била внимателна и особено толерантна при изготвянето и написването на тексто правни норми свързани с деца. В първия български Наказателен закон ситуацията не е по-различна. Неговата правна философия очертава последователно прилагането на

текстове съобразени изцяло с децата, тяхната психика, социалния им статус в обществото и в особен смисъл със спазване на правата им.

Още в Книга първа „Общи постановления“, Глава I „Уводни наредби“, т. 2, изр. второ законодателят заявява, че: „Ако между извършването на деянието и издаването на присъдата последват различни закони, то въ такъв случай трябва да се приспособява оня, който е по-мекък“. Този начален законодателен текст е основополагащ и относим към всички извършители на престъпления, като в особен смисъл той предполага подчертано социално и хуманно отношение към децата. В глава III „За вменяемостта и престъпността“, в чл. 42 е написан текст, който не само дава характеристиката на правната фигура „малолетен“, но и дефинира фигурата на вменяемостта със следния текст: „Не се вменява във вина деяние, извършено от малолетно лице, което не е навършило десетгодишна възраст, както и от непълнолетно лице, което не е навършило осемнадесетгодишна възраст, ако това последното е действало без разбиране ... В тези случаи подобни лица или се подлагат под отговорен надзор на родителите, настойниците или ония, които биха пожелали да се грижат за тях, или пък се настаняват в някое възпиталище“.

Първият български Наказателния закон предвижда в Глава VI „За замяната и смекчаването на наказанията“ чл. 57 текстове, които тясно обвързват „... непълнолетните отъ десетъ до седемнадесетъ години...“ и извършените от тях престъпления, които се заменят с по-леки. Генезисът на наложената правна тенденция за смекчаване на наказанията съобразявайки се с възрастовите характеристики на извършителите води началото си от Римското право, усъвършенства се и намира приложения в развиващите се социални отношения и развиващото в успоредност правно пространство. В Глава XIV „Развратъ“ с текстовете афиширащи сексуалните посегателства срещу деца законът определя детската възраст от тринадесет години, като дава и правно определение за „блудство“.

В исторически аспект този закон съчетава в себе си достиженията на европейската правна теория и практика повлияни от Унгарският наказателен закон от 1880 г. и проектът за Руски наказателен закон от 1886 г. създадени според принципите на немската правна система. Националният закон е модерен и с позитивна роля за унифицирането на националното наказателноправно пространство, още повече, че в този начален за наказателното ни правораздаване период все още не е наличен отделен закон за противоправните деяния на децата. Едва след 1907 г. в България се приема ограничената правна възможност за справяне с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните в рамките на гражданското правораздаване чрез измененията в текстовете на Закона за лицата, който в Отдел VI, Глава първа „За пълнолетието“ в чл. 99 прогласява: „Пълнолетието се достига с навършването на двадесет и една година от рождението....“.

Наказателният кодекс на Република България приемаме като обогатяване в развитието на националното правното пространство по отношение на престъпленията и противообществените прояви извършени от децата. В сила е от 01.05.1968 г., а философията на неговата правна същност е реализирана чрез дефинираната в чл. 1 основна задача, която е: „да защитава от престъпни посегателства личността и правата на гражданите и цялостния установен в страната правов ред“. С прогресивността и темпоралността на изменението на съществуващите и възникването на нови социални явления в обществото често се налагат промени в множество закони и в частност в Наказателния кодекс. Основните международни правни модели, с които той е съобразен и хармонизиран, са: Конвенцията на правата на

детето, ратифицирана с решение на ВНС на 03.07.1991 г., Минималните стандартни правила на ООН относно осъществяването на наказателното правосъдие срещу непълнолетни (Пекински правила), приети с резолюция 40/33 от 1985 г. от ОС на ООН, Правилата на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, приети с резолюция 45/113 от ОС на ООН на 14.12.1990 г., Резолюция №87 на Комитета на министрите на Съвета на Европа от 17.09.1987 г. и Ръководните насоки на ООН за превенция на противообществените деяния на ненавършилите пълнолетие лица (Насоките от Риад), приети с резолюция 45/112 от ОС на ООН на 14. 12. 1990 г. Върху устоите на това множество от действащи международни правни актове са формулирани основните норми на НК по отношение на малолетните и непълнолетните правонарушители, особено след влизането на страната ни в Европейския съюз. По отношение на тези от тях относими към противообществените прояви и престъпленията, извършени от децата, в него умело са приложени най-важните основни принципи, формиращи политиката на наказателното законодателство, а именно:

-Приоритиране на възпитателното въздействие спрямо децата правонарушители и игнориране или ограничаване на въздействието на полицията, прокуратурата и съда при наличие на противоправно деяние;

-Извеждане на преден план на влиянието на семейството и неговото активно включване при осъществяване на превенцията като автентична и естествена среда за позитивното развитие на децата правонарушители;

-Гарантиране на влиянието и активното участие на неправителствените организации и гражданите по превенцията и контрола над противоправните деяния на децата правонарушители в сътрудничество с правоохранителните органи и въвеждане на ограничени възможности за срещи и контакт с правосъдната система;

-Ограничаване на възможността спрямо децата правонарушители да бъдат налагани корекционни мерки, които ги извеждат или отдалечават от семействата им до редки и крайни случаи, а когато семействата им не са налични, да бъдат настанявани в приемни такива;

-Законова гаранция за пълна конфиденциалност на информацията за децата правонарушители и възможности за публично обсъждане на мерките по превенция и контрол над противоправното им поведение.

В глава трета от Наказателния кодекс „Наказателноотговорни лица” е формулирана разграничителната граница между наказателноотговорните и наказателнонеотговорните лица, като в чл. 31, ал.1 пише: „Наказателноотговорно е пълнолетното лице - навършило 18-годишна възраст, което в състояние на вменяемост извърши престъпление”, а ал. 2 формулира нормата, подчертавайки обстоятелството за осмисляне свойството на деянието: „Непълнолетно лице - навършило 14 години, но ненавършило 18 години - е наказателноотговорно, ако е могло да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си”. Противоправните деяния, извършени от непълнолетните са разписани в алинея трета, която е приела следния окончателен вид: „Непълнолетните, на които деянието не може да се вмени във вина, се настаняват по решение на съда във възпитателно училище-интернат или в друго подходящо заведение, ако това се налага от обстоятелствата на случая”. Един от най-важните текстове по отношение на спецификата на разглеждане на противоправните деяния на децата правонарушители е в ал. 4, според която:

„По отношение на наказателната отговорност на непълнолетните се прилагат особените правила, предвидени в този кодекс”.

Наказателният кодекс в чл. 32 и чл. 33 дефинира следните текстове: „Не е наказателноотговорно малолетното лице - ненавършило 14-годишна възраст” и още: „По отношение на малолетните лица, извършили общественоопасни деяния, могат да бъдат приложени съответни възпитателни мерки”. Реално ненавършилите четиринадесет години, независимо от своето индивидуално развитие, не могат да бъдат и не са субекти на наказателната отговорност и в този смисъл, за да разграничи престъпленията, извършени от пълнолетните, законодателят е посветил на децата главата: „Особени правила за непълнолетните”. В наказателноправен аспект тази категория български граждани заслужава подчертано внимание и място в Наказателния кодекс заради своята възрастова специфика, а с текстовете се поставят целите на евентуално наложените наказания, акцентирайки модела на превъзпитанието и подготовката за общественополезен труд на децата правонарушители.

В текста на чл. 61, ал. 1 подчинен на идеята за закрила на децата пише: „По отношение на непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните”.

В чл. 9, ал. 1 Наказателния кодекс дава правно определение за престъпление, формулирано като: „Престъпление е това общественоопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо”.

Вината като елемент от субективната страна на конкретно престъпно деяние, независимо от нейните форми (умисъл или непредпазливост) представлява психичното състояние на дееца, което се изразява в определено негово субективно отношение към общественоопасния характер и общественоопасните последици на извършеното деяние, които характеризират последното като престъпление от даден вид. Такава е и логиката на законодателя, да се подчертаят възрастовите характеристики и когато става дума за деца до 14-годишна възраст, те изцяло да се изключат от обсега на наказателната отговорност. Безспорно вината е израз на психичното отношение на дееца към извършеното от него, порицавано от правото деяние. От тази гледна точка законодателят е определил, че за извършените от ненавършилите 14 години общественоопасни деяния не се поражда наказателна отговорност. В случаи, в които деянието не е натоварено с висока степен на обществена опасност или съставът му е реализиран поради лекомислие на деятеля, съгласно текста на чл. 9, ал. 3 е възможно постановлението на прокурора да прекрати образуваното досъдебно производство, като изпрати преписката на комисията за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните за налагане на съответните възпитателни мерки.

Съобразени с международноприетите норми, в нашия Наказателен кодекс са написани текстове ограничаващи възможностите за налагане на определени наказания, каквито са нормите на чл. 62, според който: „На непълнолетните могат да бъдат наложени само следните наказания: лишаване от свобода; обществено порицание; пробация и

лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност по чл. 37, ал. 1, т. 7". И още в този наказателноправен аспект, според текста на чл. 63 за непълнолетните, предвидените в особената част на този кодекс наказания се заменят: доживотният затвор без замяна и доживотният затвор - с лишаване от свобода от три до десет години; лишаването от свобода за повече от десет години - с лишаване от свобода до пет години; лишаването от свобода за повече от пет години - с лишаване от свобода до три години; лишаването от свобода до пет години включително - с лишаване от свобода до две години, но не повече от предвиденото от закона; глобата - с обществено порицание; пробацията за ненавършилите 16-годишна възраст непълнолетни - с обществено порицание.

Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, е роден като Закон за борба против детската престъпност през 1958 г., многократно допълван и променян, днес той носи в себе си актуалните международноприети и утвърдени в правното пространство норми. В чл. 49 а, т. 1. от Допълнителните разпоредби законът формулира двете основни правни фигури:

- „Противообществена проява” е деяние, което е общественоопасно и противоправно или противоречи на морала и добрите нрави“ и

- „Възпитателна мярка” е алтернативна на наказанието мярка за възпитателно въздействие спрямо малолетен или непълнолетен, извършил противообществена проява, и непълнолетен, освободен от наказателна отговорност по чл. 61 от Наказателния кодекс, и се налага с цел преодоляване на отклоненията в поведението, предотвратяване на бъдещи нарушения и интеграция в обществото”.

Законът манифестира идеята и разглежда възпитателните мерки като алтернатива на наказателното преследване, на наказателната репресия с цел предотвратяването и борбата срещу противообществените прояви извършени от деца и осигуряване на условия за нормалното развитие и възпитание. Този е смисълът в който можем да разгледаме закона, като реализиращ превенционални и алтернативни мерки, прилагани спрямо извършителите на противообществени прояви, прилагани без санкцията на държавната намеса и обвинение, каквито функции има прокуратурата.

В настоящата разработка противообществените прояви се разглеждат като следствие от нарушаване на законодателните и моралните норми и в този смисъл законът представя система от възпитателни мерки спрямо децата правонарушители разгледани в аспекта на превенционални модели. Според нормите на чл. 6, ал. 2, „ ... В комисиите се включват представители на общинската администрация, отговарящи за проблемите на образованието и здравеопазването, представители на дирекциите „Социално подпомагане”, на полицията, както и педагози, психолози, юристи, лекари, общественици и др. На заседанията на МК присъства и представител на районната прокуратура”, а съставът на тези комисии реализира възможността за превантивната и възпитателната работа с децата правонарушители като ги подкрепя и подпомага в тяхното развитие, давайки превес процеса на възпитанието им с възможности да се разгърне и продължи то и извън училището.

Поглед назад в правната история ни отправя към нормите и възможностите на Закон за съдилища за маловръстни, обн. в ДВ, бр. 39 от 20.02.1943 г. (отм.), в който е съществувала възможността според степента на тежест на деянията на „маловръстните”, т. е. на малолетните и непълнолетните да бъдат разгледани от т. н. Детски съд (или Съд за маловръстни) и да им бъдат наложени „възпитателни мерки след изтърпяване на

наказанието”. В днешните социални и правни модели, при наличието на по-хуманен и по-модерен закон това обстоятелство е изключено понеже комисиите са в състояние да налагат само възпитателни мерки, а в правосъдната ни система не съществуват детски съдилища. Разглеждайки и анализирайки същността и функциите на тези комисии, изброени в чл. 1, ал. 1 констатираме, че законът дава възможност да се реализира междуинституционалното превенционално сътрудничество в процеса на възпитаване на децата правонарушители. Спазвайки своята правна философия, да закриля детето в сложния и продължителен процес на неговото обучение и възпитание, и особено когато е извършена противообществена проява от него, законът предвижда в чл. 19, ал. 1 задължителното „... присъствие на негов родител или на лицето, което го замества”, а в ал. 2 в заседанията на съставите, разглеждащи възпитателните дела, да участват и социалните работници от отделите „Закрила на детето”, които наред с другите специалисти, членове на комисията работят по разглежданите случаи, както и възможността на детето да се предостави компетентна правна защита по време на възпитателното дело, съгласно чл. 19, ал. 3, допускаща наличието на „... негов доверен представител или от адвокат”, както и правната възможност за обжалване на всички мерки пред съответния съда.

Охранителни от гледна точка на детето мерките напълно кореспондират с международноприетите, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за страната ни конвенции, договори и правила в защита на неговите права. Налагането на възпитателните мерки от страна на местните комисии кореспондира с Глава VI „Особени правила за непълнолетните” от Наказателния кодекс на Р България, всички текстове на който законодателят е съобразил с тези на чл. 40 от Конвенцията на ООН за правата на детето, както и с правило 11 „Отклоняване от наказателно правосъдие” от Пекинските правила, които пренасочват и препращат случаите с ненавършилите пълнолетие към разпоредбите на закона, целящ приложима алтернативност на наказанието. Реализирането на възпитателните мерки дава възможност да се избегне клеймото „осъден” или „наказан”, а те да се реализират като алтернативност. Това показва, че страната ни е спазила множеството международни правни актове, които регулират процеса на закрилата на децата, като сред тях най-значим правен принос имат: - Рамкови решения на Съвета на министрите от 19.07.2002 г. относно борбата с трафика на хора (2002/629/ЈНА), от 22.12.2003 г., За борба със сексуална експлоатация на деца и детската порнография (2004/68/ЈНА), от 15.03.2001 г., За закрила на жертвите при наказателни дела (2001/220/ЈНА), Резолюция на Съвета на министрите от 20.12.1996 г. относно трафика на наркотици (97/С 10/02), решение на Съвета на министрите от 28.05.2001 г. за създаване на европейска мрежа за превенция на престъпления (2001/427/ЈНА), както и Конвенцията на Съвета на Европа за действия срещу трафика на хора от 2005 г.

Съществуват няколко предпоставки, които трябва да са налични, за да може образуваната преписка по досъдебното производство да бъде предоставена за разглеждане и решаване от МК, а не от съответния съд. *Първата* от тях се реализира, когато извършеното противоправно деяние „... не представлява голяма обществена опасност ...”, която оценка се прави според конкретната степен на тежест на самото деяние, последиците от него върху самия извършител, върху потърпевшите и върху обществото. *Втората* предпоставка за освобождаване на непълнолетния от наказателна отговорност, съгласно чл. 61, ал. 1 от Наказателния кодекс, се състои в изискването противоправното деяние да е извършено „...

поради увлечение или лекомислие ...”. *Третата* предпоставка за освобождаване на непълнолетния от наказателна отговорност има действие и значение при наличието на първите две, защото реализирането ѝ от страна на решаващия орган се изразява в неговата преценка дали спрямо непълнолетните могат успешно да се приложат възпитателните мерки на закона. Освобождаването от наказателна отговорност по този текст може да се реализира във всички фази на процеса: и от прокурора – преди и по време на досъдебното производство, и от съда – в съдебната фаза.

С прилагането на възпитателните мерки националното ни законодателство реализира текста по чл. 18. 1 от Пекинските правила, според който: „Компетентният орган трябва да разполага с множество разнообразни мерки, които позволяват гъвкавост с цел максимално избягване на настаняването в обществено заведение”. Възможността от реализиране на алтернативно институционално разглеждане на противоправните деяния на децата, е разглеждането на преписката и евентуалното налагане на възпитателни мерки. Дори при безспорно установяване на извършено престъпление от малолетен или непълнолетен, дори когато делото се намира във фазата на съдебното производство, законодателят е предвидил и осъществил в правното пространство института на замяна на предвидените в Наказателния кодекс наказания по смисъла на чл. 55, ал.1, т. 2, която правна възможност следва да се приеме като прилагане на алтернативни наказания спрямо тази категория български граждани.

Разглеждайки възпитателните мерки като алтернатива на наказателната санкция, приемаме, че се налагат за извършени противообществени прояви, а основната и водеща роля в този процес се пада на местните комисии, на които е възложена непосредствената превантивна, корекционна и възпитателна работа, както и осъществяването на процедурата по налагането на възпитателните мерки. Те реализират своята същност изпълнявайки разпоредба 18.2. от Правилата на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до младежката престъпност (Пекински правила), според която: „Никое ненавършило пълнолетие лице не може да бъде изцяло или частично лишено от родителски надзор, освен ако обстоятелствата, свързани с неговото дело, налагат това”, както и смисъла на Конвенцията за правата на детето, която в своя чл. 40, ал. 4 посочва, че: „Различни мерки, като грижи, напътствия и наблюдение, съветване, условно осъждане, даване за отглеждане, програми за образование и други алтернативи на настаняването в специализирани институции се представят, за да се осигури децата да бъдат третирани по начин, подходящ за тяхното благосъстояние и съответстващ както на обстановката, така и на нарушаването”.

Възпитателните мерки се отличават в характеристиките си от наказанието защото преследват различни цели, които могат да бъдат разгледани в най-малко два аспекта:

Първият е изтъкнат от формалната гледна точка на правото и съдържа няколко елемента, които са:

-поправянето и превъзпитаването на извършителите на противообществените прояви съгл. чл.1 от ЗБППМН се свежда до: „... осигуряване нормално развитие и възпитание на извършителите”;

-за разлика от наказанието, принудата невинаги е елемент на мярката;

-може би най-важната особеност на възпитателните мерки, отличаващи ги от наказанието, е в разликата на органите, които ги налагат. Именно това обстоятелство се приема за един от основните елементи, доказващ алтернативност на наказателната санкция,

защото санкциониращият орган не е нито прокуратура, нито съд, а структура създадена със специален закон и действаща по различен правов ред.

Вторият аспект е не по-малко важен и се свежда до възможността на децата да бъдат налагани мерките: „Настаняване в социално-педагогически интернат” и „Настаняване във възпитателно училище интернат”, тъй като те са изолационни мерки те са най-тежката форма на принуда. В този аспект има рискове от негативното влияние на този тип училища като краен възпитателен ефект и корекционен резултат, целящ развитие на процеса на възпитание на малолетните и непълнолетните.

Возпитателните мерки не могат да бъдат разглеждани като държавна принуда, защото имат за цел да въздействат върху децата правонарушители в посока към спазване на законите, обществения ред, морала и добрите нрави, а прилаганите правни, педагогически и психологически подходи и методи на борба срещу тях и налаганите възпитателни мерки подсказват идеята, че алтернативност трябва да се търси не само в правните механизми.

Още преди приемането на страната ни за равноправен член на Европейския съюз в чл.13 от анализирания закон законодателят по силата на действащите международни правни норми реализира възможността само и единствено съдът да се произнася по предложението на Местните комисии за налагане на възпитателните мерки - настаняване на малолетните и непълнолетните в социално педагогически интернат или във възпитателно училище интернат продължавайки процеса на тяхното възпитание. Във всички случаи решението на съда при реализиране на правната норма е в интерес на детето, на неговото здраве, на възможността за продължаване на развитието на неговото образование, както и на възможностите за неговото социално включване в обществото. Тези действия на съда приемаме като израз на реализирана грижа за децата правонарушители и като продължаващ възпитанието им процес.

Анализараните законодателни норми, като елементи от нормативната и правната регулация на процеса на социализацията на децата, разгледани в наказателноправен аспект можем да приемем като част от приложимото международно и общностно право в този аспект, а цялостната дейност на правосъдната ни система се реализира с презумпцията, че детето следва да бъде възпитавано, закриляно, образовано, защитавано и съхранявано, а не наказвано.

Можем да обобщим, че анализираните правни норми имат значима роля в наказателноправното и социалното пространство, защото предоставят възможности за работа с децата правонарушители, с техните родители, приятели и съученици, като алтернатива на възможностите на семейството и училището в тази посока.

Анализът на тези законови текстове налагат извода, че не наказателната репресия, а търсенето на алтернативност при прилагане на наказанието, осъществявано чрез мерки за възпитателно и социално въздействие върху противоправното поведение на децата влияе в по-голяма степен върху позитивна промяна в тяхното поведение и социално адаптиране.

Идеята за реализиране на възпитателния ефект и прилагане на превенционални модели при противообществените прояви на децата е залегнала в основите на националната правна рамка, регламентираща този вид законодателство и чрез този закон приоритетно се разгръща виждането за търсене и реализиране на алтернативното правораздаване, без да се накърняват правата на детето и неговата психика.

Използвана литература:

1. Андрию Уейгърт, „Въвеждането на идентичността в социологическата психология“, С., 1990, УИ „Св. Климент Охридски“, стр. 104-138.

2

3. Наказателен закон от 1896 г. (отм. 13.03.1951 г.), Апис-7, Апис право.

4. Закон за лицата от 1907 г. (отм. ДВ, бр. 182 от 9 август 1949 г.), www.ciela.net.

ѐ. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, рбн., Изв., бр. 13 от 14.02.1958 г., Апис-7, Апис право.

ђ. Наказателен кодекс, обн., ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., Апис-7, Апис право.

к

Е

р

и

к

с

ъ

н

,

„Идентичност: младост и криза“, С., 1996, изд. „Наука и изкуство“, стр. 131-132.